

પ્રૌઢશિક્ષણ માટેનું પ્રમાણીત સાહિત્ય

સંપાદકો : ગિજુભાઈ અને તારાબહેન

૧ ગણપતિ બાપા	૨૮ નાના પાઠો	૫૫ મારી ગાય
૨ ચેલેચે	૨૬ મેટા પાઠો	૫૬ કમળાબેનના પાઠો
૩ ઊભું હતું, ઊભું હતું	૩૦ નાની વાતો	૫૭ ગિરિશંકરો
૪ હાલમકી	૩૧ ધરમાં	૫૮ કાળા હાથ,
૫ કબાટ	૩૨ આંગણમાં	કાળી દાઢી
૬ બાળં બીરબલ-૧	૩૩ શેરીમાં	૫૯ ખળાવાડ
૭ ગોપીચંદ	૩૪ બાળશાળામાં	૬૦ 'પૂછું' ?
૮ બાળનાટકો-૧	૩૫ ગામમાં	૬૧ ઓતં દીવાલો-૧
૯ હંસ અને હંસા	૩૬ ફરવા બધેએ	૬૨ ઓતં દીવાલો-૨
૧૦ તીરંદાઝ	૩૭ ભુગતરાંમના પાઠો	૬૩ છુલ્લુચરિત્ર
૧૧ ગામડામાં મળલો	૩૮ ભોં ભોં ભોં	૬૪ ગુજરાત-મહારાષ્ટ્ર
૧૨ બાળપ્રવાસો	૩૯ ગધેડું ને ઘોડું	૬૫ નેડકણાં
૧૩ મારા ગાઠિયા	૪૦ દાદા દશને	૬૬ કહેવતસંગ્રહ
૧૪ જરા હસો	૪૧ બાળનાટકો-૨	૬૭ હરિશ્ચંદ્ર
૧૫ કચાંથી આન્યાં	૪૨ સવારથી માર્કીને	૬૮ એમ કેમ ?
૧૬ મકનો ને રાક્ષસ	૪૩ કુદરતમાં	૬૯ સાલ રહ્યોએ
૧૭ રૂપસિંહ-રામસિંહ	૪૪ મોતિયો	૭૦ વ્યાકરણપોથી
૧૮ ટપાલની પેટી	૪૫ રામજીં પદી ગયા	૭૧ વરતસંગ્રહ
૧૯ ગધેડું	૪૬ મંગેશનો પોપટ	૭૨ રમતલેડકણાં
૨૦ ચીંડિયાખાનું	૪૭ ઘોળીડો ખુએ છે	૭૩ શિવાજી મહારાજ
૨૧ મહાસભાએ	૪૮ પીર અને-	૭૪ દુહા અને સોરઠો
૨૨ કહેવતોનાં મૂળ	૪૯ છાણાં થાપી આન્યાં	૭૫ વિનોદ-ટચકા
૨૩ ગપગોળા	૫૦ મામાની ભવ્ય	૭૬ બાળકોના લેખો
૨૪ આક્રિષ્ટા સાંભયું	૫૧ વાડામાં	૭૭ આપણે પોતે
૨૫ શબ્દપોથી	૫૨ રોજનીશી	૭૮ કાન્યસંગ્રહ
૨૬ વાક્યપોથી	૫૩ બાળં બીરબલ-૨	૭૯ છેલ્લો પાઠ
૨૭ ચિઠ્ઠીપોથી	૫૪ છેટા રહેલો માબાપ	૮૦ સંપાદકોનું કથન

બાળસાહિત્ય ગુચ્છ

૧ નેધું ને આંખ ઠરી	૭ ગામડામાં ગયો હતો	૧૩ જીવજંતુ
૨ રેકરેક	૮ રેક	૧૪ હેમુભાઈના પાઠો
૩ દાદાજીની તલવાર	૯ આંખો રોષે	૧૫ કાન્યો-રેખાચિત્રો
૪ વસંત આવી	૧૦ સરપટર વાતો	૧૬ પક્ષીઓ
૫ તરેતર તરેતર	૧૧ ભેંશના શિંગડામાં	૧૭ વૃક્ષો
૬ વિલામતી વાતો	૧૨ લાલ અને હીરા	૧૮ વિજ્ઞાન

બાળસાહિત્યગુચ્છ

સંપાદકો
ગિજુભાઈ
તારાબહેન

હેમુભાઈના પાઠો

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ બાળસાહિત્ય
સંપાદકો : શ્રી ગિજુભાઈ અને તારાબહેન

બાળસાહિત્ય ગુરુછ

હેમુભાઈના પાઠો

: લેખક :

ગિજુભાઈ

પ્રૌઢશિક્ષણ નિયામકશ્રીના પત્ર નં. પઢશ/૮૬-ગ-૧/૧૦૪૫-૧૧૫૦
તા. ૨૪-૪-૧૯૮૯ના પત્રથી જનશિક્ષણ કેન્દ્રો તથા અધિકૃત શિક્ષણ
માટે ખરીદવા ભલામણ થયેલ છે.

આર. આર. શેઠની કંપની

પુસ્તક પ્રકાશક અને વિકેતા

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૨ * ગાંધી રોડ, અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧.

પ્રકાશક
ભગતભાઈ ભુરાલાલ શેઠ
આર. આર. શેઠનીકુંડ પની
મુંબઈ ૪૦૦ ૦૦૨ • અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૦૧

©
પ્રકાશકનાં

પુનઃસંપાદિત : પુનર્મુદ્રણ
નવેમ્બર ૧૯૮૬ : પ્રત ૨૧૦૦

રૂ. ૩-૦૦

સુદ્રઢ
ભગતભાઈ બી. શેઠ, શ્રી પ્રવીણ પ્રિન્ટર
અગતવાડી, સ્ટેશન રોડ, સોનગઢ ૩૬૪૨૫૦

ભાઈ બહેન

‘હેં દાદા ! આ ઊંચું ઊંચું શું હશે ? એ કોણે
કયું હશે ? એવું શું કામ કયું હશે ?’

‘એ મિનારો છે. એની તો એક વાત છે.’

અસલના જમાનામાં ત્યાં ભાઈબહેન રહેતાં. ભાઈ
બહેનને બહુ હેત. ભાઈ ને બહેન બહુ ગમે, ને બહેનને
ભાઈ બહુ ગમે. એવું હેત કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિ !

આમ ભાઈબહેન ઘણો વખત સાથે રહ્યાં. પણ પછી
તો ભાઈ પરણ્યો. ઘરમાં ભોળાઈ આવી. ભોળાઈ ને ભાઈ-
બહેનના હેતની અદેખાઈ આવી. ભાઈ સમજી હતો;
બહેન પણ એવી જ ડાહી હતી. ભાઈએ તો બહેનને
ખીજે મિનારો બંધાવી દીધો. બરાબર પોતાના મિનારા
જેવો જ.

પોતાને મિનારે જતી વખતે બહેને કહ્યું : ભાઈ !
રોજ સૂરજ આથમે કે તરત તારે મિનારે દીવો પ્રગટજે.
તારા ઘરનો દીવો જોયા પછી જ હું જમીશ.’

૪ : હેમુભાઈના પાંઠા

છ ગાઉને છેડે સામસામા બેઉ મિનારા હતા. એકમાં ભાઈ અને ભોજાઈ રહેતાં; બીજામાં બહેન રહેતી. બહેન હંમેશાં ભાઈના ઘરનો દીવો જોયા પછી જ જમતી. દીવો જોયા પછી જ જમવાનું બહેને નીમ લીધું હતું. દીવો જુઓ એટલે બહેનને થાય કે મારો ભાઈ છે તો હીમખીમ.

ભાઈબહેન હંમેશા આમ કરતાં હતાં. આમ કરતાં કરતાં ઘણો વખત ગયો.

પછી તો એક દિવસ ભાઈ બહારગામ ગયો. ભોજાઈને કહેતો ગયો : 'સાંજ પડે કે તરત સંભારીને દીવો કરજો. બહેનને પાછો ઉપવાસ પડશે.'

સાંજ પડવા આવી; ઝાંખું અંધારું થયું. પણ ભાઈને મિનારે દીવો નથી.

વધારે અંધારું થયું. આકાશમાં તારા ઝગમગ્યા.

બહેન તો વાટ જોતી બેઠી : 'કામમાં ભૂલી ગયો હશે. હમણાં દીવો થશે; ઘડી પછી થશે.'

બે વાર જોયું; ત્રણ વાર જોયું. ઘણું અંધારું થયું. પણ દીવો ન દીઠો.

ભોજાઈએ આજે જાણીને દીવો નથી કર્યો. ભોજાઈને થયું : 'આવાં ખોટાં હેત શાં કે દીવો જોયા પછી જ જમાય ? દીવો તો વહેલો ચે થાય ને મોડો ચે થાય !'

આજે હજી સુધી ભાઈના ઘરનો દીવો ન દીઠો એટલે

બાળસાહિત્ય શુદ્ધ : ૫

બહેનને ફાળ પડી : 'હાય હાય ! મારા ભાઈને કાંઈક થયું હશે, નહિતર એ દીવો કર્યા વિના રહે નહિ ! હંમેશા સૂરજ આથમે કે તરત દીવો પ્રગટાય ને આજે કેમ નહિ ? નક્કી મારા ભાઈ ને કાંઈક થયું હશે. હવે મારે જીવીને શું કરવું છે ?'

જાંચો જાંચો મિનારો છે; નીચે જોતાં ફેર ચલે. કોઈ પડે તો પ્રાણ નીકળી જાય ! અંધારું જમ્યું છે. પવન સૂસવે છે. કોઈ ફરકતું નથી. ગોખેથી બહેને ધબકરતું પડતું ચૂક્યું. પડતાંવેંત બહેનના પ્રાણ નીકળી ગયા !

* * *

બે ત્રણ દિવસ થયા ને ભાઈ ઘેર આવ્યો. આવીને તરત પૂછ્યું : 'સંભારીને દીવો કર્યો'તો ને ?'

'ના, કાલે તો ભૂલી જ ગયો'તી !'

ભાઈના પેટમાં ધ્રારકો પડ્યો : 'અરે ! બહેનનું શું થયું હશે ?'

ભાઈ ને ક્યાંઈ ગમતું નથી; હજી કાંઈ ખાધું નથી ભાઈ અધીરો બન્યો છે; વખત કેમે જતો નથી. સાંજ સુધી રાહ જોઈ.

માંડ માંડ સાંજ પડી.

બહેનના મિનારા સામે તજર કરી. અંધારું થવા આવ્યું છે અંધકારમાં એકલો મિનારો દેખાય છે. મિનારા દબન્યો છે. દીવો ક્યાંય દેખાતો નથી.

૬ : હેમુભાઈના પાંદો

‘નકકી બહેને ઉપરથી પડીને પ્રાણ કાઢ્યા હશે. બહેન જેવી બહેન ગઈ; હવે મારે ય જીવીને શું કરવું છે?’

ભાઈનું મન ભમી ગયું. આંખે તમ્મર આવ્યાં ને ત્યાંથી પડતું ચૂક્યું.

ભાઈ ને માટે બહેન ગઈ.

બહેનને માટે ભાઈ ગયા.

હજી ભાઈ બહેનના મિનારા ઊભા છે. રસ્તે ચાલતાં માણસો મિનારા બેઠાં બેઠાં છે: ‘વાહ ભાઈ ને વાહ બહેન! કાંઈ ભાઈબહેનનાં હેત!’

સુખી કુટુંબ

માટે ભળકડે રળિયાત વહુ ઊઠ્યા. ઘંટી ધરાઈ. મોંસૂઝણું થયું ત્યાં તો બે માણા દળી નાખ્યું. લોટ ચાળીને ગોળો ભર્યો.

જમનાવહુએ બે ભેંશોની છાશ કરી ને અઢી શરનો માખણનો પીંડો ઉતાર્યો. તાજી છાશનાં દોણાં ભર્યાં ને થોડીક કોંકને આપવા રાખી.

સવાર પડવા આવી ત્યાં સાથી ઊઠ્યો ને બળદને નીરણ કરી. લખમણ પટેલ ઊઠ્યા ને રામજી પટેલે ઊઠ્યા. સૌએ દાતણ કર્યાં. લખમણ પટેલ હરિપંથી હતા; નાહી ઘોઘ ને પૂજા કરી.

રળિયાત વહુએ ચૂલો પેટાવ્યો ને રોટલો કરવા માંડ્યા. બીજે ચૂલે રીંગણાંનું શાક મૂકી દીધું. રોટલા તૈયાર થયા ત્યાં તો શાક ચડી ગયું.

સૌ શિરાવવા બેસી ગયા. સૌને એકેક રોટલો આપ્યો; ઉપર માખણના લચકા નાખ્યો ને એકેક ગોળનું દડણું મૂક્યું. ગરમાગરમ શાક ને રોટલો સૌ શિરાવ્યા. પાછાં બેથી રેડ જેવી તાજી છાશની તાંસળીઆ પીધી.

સાથીએ બળદ છોડ્યા ને ગાડું બોલ્યું. બળદ ધરાઈને તાબમાબ થયા હતા. હાથ ન અડાડાય એવા તો પાણીદાર હતા. થોડી વારમાં ખેપટ ઉડાડતા વાડીએ પહોંચી ગયા.

ડોશીમા બીઠીને આંટાફેરો કરવા માંડ્યાં. દોંતે બજાર દીધી. સૂરજ નારાયણ બગ્યા ને આશરીમાં તડકો આવ્યો. છોકરાંએને ઉઠાડ્યાં; મોઢાં ઘોયાં ને દાતણ આપ્યાં.

રળિયાત વહુ ને જમના વહુ કામે લાગ્યાં. એકે સંજવારી ને કળશા કર્યા, ને ધમાધમ દસબાર બેઠાં પાણી ભરી કાઢ્યું. બીજાએ ચાર પાંચ ઢોર દોહીને દૂધ મેળવ્યું. બધાં ઢોરનાં છાણવાસીદાં કર્યાં. થોડાં છાણાં આપ્યાં ને દસબાર સૂંડલા છાણ ખાતરમાં નાખ્યું, વાછરૂપાડુ જુદાં બાંધ્યાં ને એમને છાશ પાઈ ને બાચકો બાચકો ખડ નાખ્યું.

ડોશીમાએ છોકરાંએને ખવરાવ્યું ને પોતે દહીં ને રોટલો શિરાવ્યાં. છોકરાં ફળિયામાં રમવા માંડ્યાં. રળિયાત વહુએ ભેંશો ને ગાયો છોડી દીધી. છોકરાંએના હાથમાં લાકડીઆ આપી. છોકરા ભેંશોનાં પૂછડાં પકડી ધીમે ધીમે વાતો કરતા બપડયા ને ઢોરને ઘણાં મૂકી આવ્યા.

ઘણું બધું કામ કરીને રળિયાત વહુ ને જમના વહુ પણ જૂખી થઈ હતી. દેરાણીજેઠાણી બેઠે શિરાવવા બેઠી. તાજ છાશ, બિનું શાક ને એકએક રોટલો બંનેએ ચડાવી લીધાં.

પટેલ ને પટેલનો બાઈ હળ હાંકે છે. આવ્યા એ

વખતના ઘડી યે બેઠા નથી. બાર વાગવા આવ્યા છે, માથે તડકો તપે છે, પરસેવાના રેલા બીતરે છે, પણ બેસવાનું એમને ગમતું નથી. થાકને કાંઈ ગણકારતા નથી; બાંધું ઘાલીને કામ કર્યે જાય છે.

સાથી કોસ હાંકે છે; ઘઉંને પાણી પાય છે. બકાલું યે કર્યું છે. રીંગણી ને મરચાં કર્યાં છે, ટમેટી ને ડુંગળી કર્યાં છે; ગાજર મેથી ને મૂળા કર્યાં છે.

બાર વાગવા આવ્યા એટલે રળિયાત વહુ બપડ્યાં. બધાયનું ભાતું લીધું. માથે મોટો સૂંડલો મૂક્યો ને કાખમાં નાનું છોકરું લીધું. દોણું ભરીને છાશ લીધી, વાટકી ભરીને ચટણી લીધી, કોઠીબાનું અથાણું લીધું ને પાંચસાત રોટલા લીધા. માથે સૂંડલો ચડાવીને ચાલી નીકળ્યાં.

રળિયાત વહુ વાડીએ પહોંચ્યાં. કૂવાના ટેકરા ઉપર ચડીને સાદ માથે: 'એ....ચાલજે, ભાત આવ્યું છે.'

બેઠે બાઈએએ હળ છોડ્યાં, બળદને પાણી પાયાં ને છાંયડે બેઠા. સાથીએ કોસ થાળે નાખ્યો ને બળદને બાંધ્યા. બળદને એકએક બાથ લીલાં ગાજર બેંચીને નાંખ્યાં.

સાથી થોડાંક મરચાં ઉતારી લાવ્યો, ને ત્રણ મોટાં મોટાં રીંગણાં લાવ્યાં. કાંઠા સળગાવીને રીંગણાંનો આળો કર્યો. ત્રણેને કામ કરીને બરાબરની જૂખ લાગી હતી. આળો, ચટણી ને રોટલો ખાધાં. બાઈને તાંસળી તાંસળી

છાશ પીધી. પેટ ઠરીને હિમ થયું. બપોરા કરીને સૌ છાંયડે ઘડીક આડે પડ્યો થયા. મજનો ઠંડો પવન આવે છે. સૌ બે ઘડી નીંદરમાં પડ્યા.

વાડીએ જખરો વડ છે. ઢળકતી પીપર છે. છાંયડાનો પાર નથી. ઠંડો મજનો પવન વાય છે. રણિયાત વહુએ ઝાળી બાંધીને છોકરાને સુવાડી દીધું.

રણિયાત વહુ કામની બહુ જખરી. એને ઘડીયે બેસવું ગમે નહિ. ભાતનો સૂંડલો ઠેકાણે મૂકીને તરત ખડ લેવા ઊપડી. બધા જગ્યા નહિ ત્યાં તો ખડની ગાંસડી કરીને આવતી રહી. કપાસની મોસમમાં સાંજ પડ્યે મણુ મણુ કપાસ વીણી નાખતી, લાણીટાણે સવારથી સાંજ સુધી આદમીની હારોહાર કામ કરતી !

બધા ઊઠ્યા. ઊઠીને કામે લાગ્યા. સાથીએ કાંટી તાણી ઘોરિયો સાફ કર્યો ને પછી કોસ બેડ્યો લખમણ પટેલ ને રામજી પટેલે હળ બેતરી ખેડવા માંડ્યું.

રણિયાત વહુ ગાંસડી લઈને ઘેર ગયાં. છોકરાંએ માટે મૂળા મોગરી ને ગાજર લેતાં ગયાં. રસ્તામાંથી થોડાંક ખેર વીણતાં ગયાં. છોકરાં તો રાજરાજ થઈ ગયાં.

ઘેર જઈને બધાં વાછરૂને ફરી પાણી બતાવ્યું ને થોડું થોડું ખડ નાખ્યું. જમના વહુએ ધાન ખાંડ્યું ને ઘઉં બાજરાનું દળણું કર્યું. બેઉ વહુને ભરત ભરતાં આવડતું. બપોરે રોજ ભરત ભરતી. જમના વહુ તો

હમણાં જ આણું વળીને આવી છે. એને તો માતીનાં ભરતે આવડે છે. એના રેશમી ભરત ભરેલા ચાકળા ભીંતે લટકાવ્યા છે.

રોશીમા રેંટિયો કાંતે, ઘડીક વળી બજાર ઘસે; પારોશીને ઘેર એકાદ આંટો જઈ આવે ને છોકરાં સાચવે. રોશીમાને છોકરાં બહુ વહાલાં, છોકરાં રૂવે એ એમનાથી ખમાય જ નહિ.

સાંજ પડવા આવી એટલે નાની વહુએ ધાન ઝાટકીને સાંજનું રાંધણું રાંધ્યું. બે પાંચ બેઠાં પાણી ભર્યું ત્યાં તો ઢોર આવ્યાં. ઢોરને નીરણુ કરીને ખીલે બાંધ્યાં. ભગરી ભેંશોને અધમણુ કપાશિયાનાં ખાણુ આપ્યાં. ખાણુ ખાઈને ભેંશો વાગોળવા માંડી.

રણિયાત વહુએ બોધરણું ઊટકીને તૈયાર કર્યાં. “બા..... પો ! ભગરાઈ..... ઈ !” કરીને રણિયાત વહુ દોહવા બેઠાં. દૂધની સેડયોના ધમકારા બોલી રહ્યા. પચીસ શેરનું બોધરણું ભરાઈને ઉપર ફીણના ફીસોટા. આવ્યા. બે ભેંશો ને ત્રણ ગાયોને દેરાણીજેઠાણીએ ઘડીકવારમાં દોહી લીધી.

થોડું થોડું અંધારું થવા માંડ્યું. છોકરાંએ વેળાસર વાળુ કરાવી લીધું ને ખાટલા પાથરી દીધા. એક-બે છોકરાં ઊંઘી ગયાં, ને એકબે વળી રમતે ચડ્યાં. રોશીમા એમને વાર્તા કહેવા માંડ્યાં, ને છોકરાં

૧૨ : હેમુભાઈના પાઠો

ખાટલામાં બેસીને સાંભળવા લાગ્યાં ત્યાં તો ઝાંપે બખડાટ થયો ઝાંપો ઊઘડ્યો ને ગાડું, બળદ ને બધા અંદર આવ્યા. સાથીએ બળદને ગમાણે બાંધીને નીરણુ કરી.

સૌ વાળુ કરવા બેઠા. નાની વહુએ મગ નાખીને હુમરિયું કર્યું હતું. સૌએ વખાણુ કરી કરીને ખાધું. પાટલી ઉપર રોટલો મૂક્યો ને એક હાથમાં તાંસળી લીધી. એક હાથે રોટલો ખાય ને બીજે હાથે દૂધ પીએ. સૌ તાંસળી તાંસળી દૂધ ચડાવી ગયા.

મોઠી વહુએ સૌને વાળુ કરાવ્યાં ને નાની વહુએ આદમીના ખાટલા પાથર્યા.

મોટું જખરું ફળિયું છે. ફળિયામાં સૌ સૂતા. ઘડી બે ઘડી વાતો કરી ત્યાં તો આંખ ઘેરાવા માંડી થાક્યાપાક્યા સૂતા. અને સૂતા ભેળા ઊંઘી ગયા.

રોશીમા દીકરાઓ સાથે વાળુ કરીને ખાટલે બેઠાં. બેઉ વહુઓ વાળુ કરવા બેઠી. વાળુ કરીને બેઉએ મળી ઝટઝટ એંઠવાડ કાઢી નાખ્યા. એકે ઢાંકોડુઓ કર્યો ને બીજાએ ઢોરને નીરણુપૂજો કર્યો.

પછી ઘડીક ખાઈજી પાસે બેઠી. રોશીએ બેપાંચ માળા ફેરવી અને એક કીર્તન ગાયું. કીર્તન સાંભળીને સૌ સૂઈ ગયાં. એક ઊંઘે સવાર !

મારું બુલબુલ

મારા ઘરની પાસે પી'પજો છે. પી'પજો બારી પાસે છે. પી'પજો મોટો છે; લાંબી એની ડાળીઓ છે, લીલાં મોટા પાન છે; પી'પજો પ'ખીનાં વિસામો છે.

પી'પજો કેટલાં યે પક્ષીઓ આવે છે. કોઈક ઘડીક થાક ખાવા બેસે ને કોઈક ઝાઝી વાર બેસે. કાબર ને કાગડા તો આખા બપોર ત્યાં જ કાઢે. કોઈક પેપડી ખાય; કોઈ વળી ક'ઈક ગાય. લેલાં તો રોટા પાટે ને ડાળે ડાળે ફૂદે એને ઝાલકોદાવ રમવાનું બહુ ગમે ! બુલબુલે ઘણું આવે. બુલબુલ તો છાતુંમાતું બેસીને ગાય. એક ડાળેથી બીજી ડાળે ફરફાર કરે પણ અવાજે ન થાય. બુલબુલનો સાદ તો સૌથી તરી નીકળે. આખા દિવસમાં તો કેટલા યે બુલબુલ તો હંમેશા આવે છે. બીજા બુલબુલ તો ક્યારેક આવે ને ક્યારેક ન પણ આવે; પણ આ બુલબુલ તો આવા વિના રહે જ નહિ. આ બુલબુલના પગનાં આંગળાં વળેલાં છે એટલે હું એને ઝાળખી કાઢું છું. આ બુલબુલ તો દિવસમાં કેટલીયે વાર મારે ઘેર આવે છે. આવીને

ચણે, ઘડીક રમે, છાંયડે બેસે ને પાછું ઊડી જાય. આમ કેટલી યે વાર આવે છે ને જાય છે. આ બુલબુલ તો મારું ભાઈબંધ બની ગયું છે.

હું રસોડામાં બેસીને રાંધતો હોઉં ત્યાં બુલબુલ બારીએ આવે. ઘડીક બારીએ બેસીને નીચે ઊતરે. મારી સામે જુએ, ઊંચીનીચી ડોક કરે, જરા કલગી હલાવે, જરા કૂદતું કૂદતું રસોડામાં ફરે, કંઈક ગોતીને ખાય ને પાછું ઊડી જાય.

હું જમવા બેસું ત્યાં પાછું આવે. મારાથી એ ડરતું નથી. હું એને રોટલાનો ઝીણો ભૂકો કરીને નાખું એટલે ખાવા માંડે. હું યે ખાઉં ને બુલબુલે ખાય. જમતાં જમતાં હું બુલબુલને બોલું કરું. એની નાની અણીદાર ચાંચ ભારે રૂડી લાગે છે! ચાંચમાં જરા જરા કટકી લઈ ઊંચી ડોક કરીને ગળી જાય વચ્ચે વચ્ચે વળી બોલતું જાય. મોટા કટકો હોય તો નાનો કરીને ખાય. જમતાં જમતાં મારો હાથ ઊંચોનીચો થાય તો યે એ બીતું નથી. હવે તો હું એને રકાબીમાં ખવરાવું છું. ખાઈ કારવીને ઊડી જાય. ઘડીકમાં બારીમાં બેસીને પાછું નીચે ઊતરે. ગોળા નીચેની કૂંડીમાંથી પાણી પીએ. રોટલાની કટકીઓ ગોતીને ખાય ને પાછું ઊડી જાય.

અમારી ભાઈબંધી આમ થઈ.

એક વાર હું જમવાતું કાઢીને હાથ ધોવા બહાર ગયો. રસોડાનાં બારણાં બંધ હતાં. બુલબુલ બારીએથી રસોડામાં ઊતર્યું; રોટલાને ચાંચ મારીને ખાવા માંડ્યું. મેં બધું બારણાંની તડમાંથી બોલ્યું. એકદમ ઉઘાડું તો તો બુલબુલ ઊડી જાય. મેં બહાર ઊભા રહીને બધું બોલ્યું. બુલબુલ ખાઈને બારીમાં બેઠું ત્યારે બારણું ઉઘાડ્યું. મને તે દિવસે ખબર પડી કે બુલબુલ બાજરાનો રોટલો યે ખાય!

પછી તો રોજ હું જમવા બેસું ને બુલબુલ આવે. બુલબુલને રોટલાનો ભૂકો કરીને નાખતો; બુલબુલ સામે બેસીને ખાતું. ખાઈને ધરાઈ રહે એટલે પાણી પીતું. ઘડીક બેસીને ગાતું, આંટા મારતું, ને પછી ઊડી જતું.

મારા કૃત્રિયામાં સરગવાતું ઝાડ છે. ઝાડને છાંયે હું બેઠો હોઉં ત્યાં બુલબુલ આવતું ને ડાળ ઉપર બેસતું. ઘડીક રમતું; કંઈક ગાઈને પાછું ઊડી જતું. એને એક ટેકાણે બેસવું ન ગમતું. થોડી વારમાં તો કેટલેય ટેકાણે ફરી વળતું. એક વાર આ બાજુ મોઢું રાખીને બોલે તો બીજી વાર વળી બીજી બાજુ ફેરવીને બોલે. આમ બેઠું બેઠું કૂદતું જાય, ફરતું જાય બોલતું જાય. ભારે ચાલાક!

મને તો બુલબુલ બહુ ગમે છે. એનું ગાયન તો એથી યે વધારે ગમે છે. ઝીણું ઝીણું ને મધુર ગાય.

છે. એનો રંગ સારો છે. માથે મજની કાળી ટોપી છે. પૂંછડી નીચે લાલ હીંગળોક જેવું ટપકું છે. ખુલખુલને તો એકદમ આળખી કઢાય. એ તો ભારે ચપળ હોય! માંદાની જેમ કાંઈ બેસી ન રહે! ઘડીક અડીં તો ઘડીકમાં બીજે પહોંચી જાય. બિલાડીને જેઈને તો ખુલખુલ ભેરથી એકદમ બોલવા માંડે એટલે બધાંને ખબર પડી જાય! હું ખુલખુલને કોઈ દિવસ પકડતો નથી; એને ઘૂટું રમવા દઉં છું, પકડવા જાઉં ને ઊડી જાય તો? મને તો દૂરથી જોવામાં જ મજ પડે છે. હવે એ બહુ ડરતું નથી; મારી નજીક પણ આવે છે.

આ ખુલખુલને મેં કંઈ પાળ્યું નથી. એ તો એની મેળે આવે છે. દિવસમાં તો કેટલીયે વાર મારે ઘેર આવે છે. ઘડીક રસોડાની બારીએ બેસે, ઘડીક આરડાની બારીએ બેસે, આરડામાંયે આવે ને ટૂંક ઉપર બેસે. વાળી પાછું લૂંગડાં સૂકવવાની દોરી ઉપર હીંચકે. ત્યાંથી વંડી ઉપર બેસે ને પાછું ઊડી જાય. કલાક બે કલાક બહાર ફરીને પાછું પીપળે આરામ લેવા આવે. આખો દિવસ આમ કરે ને સાંજે ક્યાંઈક ઊડી જાય.

એનું ઘર ક્યાં હશે એની મને ખબર નથી; પણ દિવસમાં કેટલીયે વાર આ ખુલખુલ મારે ઘેર આવે છે. મને આ ખુલખુલ બહુ ગમે છે.

કાબરબહેન

ચોમાસું આવ્યું. બધાં પંખીઓ માળા કરવા માંડ્યાં. કાગડો સળીઓ ગોતવા માંડ્યો; ચકલી તણખલાં વીણવા માંડી; કાબરબહેન પણ કંઈક ગોતવા માંડ્યાં.

કાબરબહેન ફળિયામાં ફર્યા; ખેતરમાં ઊડીને બેઠાં. એક કાગળ ઊડતો જોયો; ઊડીને ચાંચમાં લીધો. કાગળ ખખડતો જાય ને કાબરબહેન તો ફડફડ ઊડ્યાં.

કચરાની ઊંચી ભીંત હતી. ભીંતમાં નાનો ખાડો હતો. એમાં કાબરબહેન ગયાં. કાગળ ગોઠવીને ઊડ્યાં. સાંઠીકાં વીણી આવ્યાં, પીંછાં વીણી આવ્યાં, રંગબેરંગી થોડાં ચીંથરાં ગોતી લાવ્યાં. આ.....ને મજનો માળો ગોઠવી દીધો.

કાબરબહેન ત્રણ ઈંડાં મૂક્યાં. મજનાં લીલા રંગનાં ને સુવાળાં સુવાળાં! કાબર તો ઈંડાં ઉપર બેસીને ઈંડાં સેવે છે. ડોક ટૂંકી કરી છે, પગ વાળી દીધા છે, પાંખે ઈંડાં ઢાંક્યાં છે ને સરખી થઈને બેઠી છે. ઈંડાં ઉપરથી ઘડીયે ખસતી નથી. ઈંડાં રેઢાં મૂકે તો

કાગડાંભાઈ ઉઠાવી જ નય ના ! એ તો લાગ શોધતા જ બેઠા હોય.

આખો દિવસ ઈંડાં ઉપર બેસીને કાબર થાકી ગઈ હોય ને ભૂખીયે થઈ હોય. કાબરભાઈ ઈંડાંની ચોકી કરે ને કાબરબહેન ચણવા નય. કાબરભાઈને કાંઈ ઈંડાં સેવતાં ન આવડે ! કાબર ચણીકારવીને પાછી ઈંડાં સેવવા બેસી નય.

પંદર દિવસ થયા ને ઈંડાં પાકવા આવ્યાં. કાબરબહેને હળવેક હઈને ચાંચ મારી. ઈંડું ફૂટ્યું ને એમાંથી રાતું ટેટા જેવું બચ્ચું નીકળ્યું. પીંછાતું નામ નહિ; પૂંછડી ક્યાં ચે દેખાય નહિ. રાતીચાળ ચામડી ને પીળા પીળા પગ; કાળી કાળી આંખો ને પીળી મોટી ચાંચ !

બચ્ચાં તો ચાર, છ ને આઠ દિવસનાં થયાં. કાબરબહેને ને કાબરભાઈએ ચણુ લેવા જવાના વારા કર્યા. કાબરબહેન નય તો કાબરભાઈ ચોકી કરે, ને કાબરભાઈ નય તો કાબરબહેન ચોકી કરે. પણ કાબરબહેનને સારી ચણુ ગોતતાં આવડે. બાપા ચોકી કરે ને બા ચણુ લેવા નય.

કાબરબહેન તો ખેતરમાં પહોંચે, છાનાંમાનાં લપાઈને બેસે. ઈયળ નીકળે તો ૮૫ હઈને પકડે. જીવડું આવે તો એને પકડે: ટીટડું, પતંગિયું, જે ભાળે એને ઉપાડે ! ટીડને તો ટીટું ન ચૂકે. ઊડીને પકડી પાડે

ટીડ બિચારું ઊડીને કેટલેક નય ? ચાંચમાં પકડીને જમીન ઉપર પછાડે, પાંખો કાપી નાખે, પગબગ ભાંગી નાખે, ચાંચો મારીને ફૂણું સુંવાળું કરીને પછી બચ્ચાં પાસે લાવે.

ચાંચમાં ખોરાક પકડીને બહાર બેસે. ઘડીક આમ જીએ, ઘડીક તેમ જીએ. કોઈ હોય તો માળા પાસે ન નય. કોઈ બેઈ નય તો પાછું એનાં બચ્ચાં લઈ નય ના ! કોઈ ન હોય તો એકદમ માળામાં પેસી નય.

સંકેદ પાંખ ઝળકે ત્યાં બચ્ચાં જાગી નય. બચ્ચાં તો વાટ બેઈને જ બેઠાં હોય. કાબર નય એટલે પીળું પીળું મોટું મોટું ફાટે. કાબર ૮૫ હઈને ચણુ ચૂકી દે; બચ્ચું એકદમ ગળી નય. કાબર નય એટલે બચ્ચાં બે ત્રણ વાર ટીવીવીવી ટીવીવીવી બોલે પાછાં જંપી નય. આખો દિવસ આમ ચાલ્યો નય.

જરા જરા અંધારું થાય એટલે કાબર માળામાં બેસી નય. બચ્ચાં તો દિવસે ચ ઊંઘે ને રાતે ચ ઊંઘે. રાત પડે એટલે સૌ જંપી નય. કાબર બચ્ચાંને પાંખમાં લઈને ઊંઘી નય.

આઠ દિવસ ગયા ને ફંવાટી દેખાવા માંડી. કાગળની ભૂંગળી જેવાં પીંછાં ફૂટ્યાં. જાણે ખડ ઊગ્યું ! ખડની સળીઓ જેવા જ પાતળાં ને ગોળ પીંછાં

૨૦ : હિમ્મતવાદી પાઠો

હતાં પૂંછડીમાં પાંચ-છ સળીઓ હતી ને પાંખોમાં
ઝીણી ઝીણી ઘણી હતી.

ભૂંગળી પહેાળી થઈને પીંછાં થયાં; રૂંવાટી મોટી
થઈને શરીર ઢંકાઈ ગયું. પગ મજબૂત થયા; મોઢું
ઘાટમાં આવ્યું પાંખો તૈયાર થઈ. બચ્ચાં કાબરના
ઘાટમાં આવી ગયાં.

બચ્ચાંને માળામાંથી બહાર કાઢ્યાં. કાબરબહેન ને
કાબરભાઈ સાથે છે. પાસે રહીને ઊડતાં શીખવ્યું.
ઊડી બતાવીને ઊડતાં શીખવ્યું. ઝાડ ઉપર બેસતાં
શીખવ્યું. થોડા દિવસ ચણુ ગોતીને બવરાવ્યું; પછી
ચણુ ગોતી લેતાં શીખવ્યું.

બચ્ચાં મોઠાં થયાં. પોતાની મેળે ખાતાં શીખ્યાં
ને ઊડતાં શીખ્યાં; એકલાં એકલાં ફરતાં શીખ્યાં. છૂટાં
પડીને ઊડી ગયાં.